

ПРОСТОРНИ ПЛАН ГРАДА ТРЕБИЊЕ КАО ОСНОВ ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА И РЕГИОНАЛНО ПОВЕЗИВАЊЕ

Велимир Шећеров¹, Дејан Шабић¹, Марија Јефтић¹, Драгица Гатарич¹

¹Универзитет у Београду Географски факултет, Београд, Република Србија

Сажетак: У току је израда Просторног плана Града Требиње. Експертски тим са Географског факултета у Београду носилац је израде стручног дела Плана. Детаљне анализе подручја и дефинисање оперативних циљева коме тежи планско подручје, детерминисало је развојну концепцију у којој једну од најважнијих улога има туристичка привреда. Захваљајући изразито повољном положају територије Града, регионална сарадња са атрактивним туристичким окружењем представља прворазредну претпоставку развоја целокупне територије. Да би се она остварила неопходно је саобраћајну и комуналну инфраструктуру подићи на највиши ниво, а приступачност Требиња омогућити на несметан, ефикасан и безбедан начин. Рехабилитација железнице, унапређење путне мреже, изградња аеродрома, квалитетнијих нивоа смештајних капацитета, а најпре подизање атрактивности подручја, отворености ка сарадњи и размени информација и знања са ближим и даљим окружењем, омогућиће остварење зацртаних приоритета развоја. Непосредна близина високо афирмисаних туристичких дестинација и подручја (дубровачког и херцеговског), повољно утиче и на развој приморског залеђа, где град Требиње предњачи. Зато су у раду истакнуте постојеће и планиране активности у смеру повезивања и формирања регионалне туристичке сарадње и подизање конкурентности читавог подручја.

Кључне речи: туризам, повезивање, просторни план, регионална сарадња, интеграција

SPATIAL PLAN OF THE MUNICIPALITY OF TREBINJE AS A BASIS FOR TOURISM DEVELOPMENT AND REGIONAL COOPERATION

Velimir Secerov¹, Dejan Sabic¹, Marija Jeftic¹, Dragica Gataric¹

¹University of Belgrade Faculty of Geography, Belgrade, Serbia

Abstract: The Spatial Plan of the Municipality of Trebinje is being drafted. The expert team from the Faculty of Geography in Belgrade is responsible for drafting the professional part of the Plan. Detailed analyzes of the area and the definition of operational goals to which the planning area aspires have determined the development concept in which the tourism has one of the most important roles. Thanks to the extremely favorable position of the territory of the Municipality, regional cooperation with an attractive tourist environment is a first-class prerequisite for the development of the entire territory.

In order for it to be realized, it is necessary to raise the traffic and communal infrastructure to the highest level, and to enable the accessibility of Trebinje in an undisturbed, fast and safe way. Rehabilitation of the railway, improvement of the road network, construction of the airport, better levels of accommodation capacities, and first of all raising the attractiveness of the area, openness to cooperation and exchange of information and knowledge with the near and far environment, will enable the realization of development priorities. The immediate vicinity of highly established touristic destinations and areas (Dubrovnik and Herceg Novi), has a favorable effect on the development of the coastal hinterland, where the city of Trebinje leads. Therefore, the paper highlights the existing and planned activities in the direction of connecting and forming regional tourism cooperation and raising the competitiveness of the entire area.

Keywords: tourism, networking, spatial plan, regional cooperation, integration

Требиње као центар биполарне планске регије

Према концепцији регијског развоја у Измјени и допуни Просторног плана Републике Српске 2025 (ППРС 2025) предвиђено је организовање 6 планско-статистичких регија на територији Републике Српске (РС). Ова концепција подразумева повезивање више локалних самоуправа које су функционално и интересно груписане око већих пројеката економског, еколошког или социјалног развоја у регијски систем у коме доминира један изразити центар (град) повезан са најмање једним центром нижег ранга...а у циљу остварења оних развојних пројеката који су узрочно-последично повезани са свеукупном регијском политиком на нивоу Републике (ППРС 2025). Оваква регионална политика може бити комплементарна са концептом европске статистике (EUROSTAT) односно са увођењем нивоа НСТЈ 3, који се назива дистрикт или област. Овај концепт територијалног развоја, повезујући град са сеоским (села) и урбаним (мања урбана насеља) окружењем може значајно да допринесе економском и социјалном развоју и решавању и унапређењу еколошких система, иницира изградњу инфраструктуре ради боље повезаности и увећању приступачности унутар регије и сл. Истовремено, Република може да постигне већу кохезију кроз усклађење регионалне развојне неравнотеже. ППРС 2025 је дефинисао систем од 6 статистичко-планских регија организованих око 6 градова, уз повезаност са још најмање једним секундарним полом, мањим урбаним центром. Једна од тих биполарних регија је регија Требиње – Фоча, која у себи обједињује неколико могућих акционих подручја која у будућности могу да буду организована на основу конкретних пројеката у циљу повезивања неколико јединица локалне самоуправе, па чак и месних заједница. (Документациона основа ППГ Требиње, 2022.)

У ситуацији будућих интегративних процеса и динамичних процедура артикулисања заједничких, пре свега економских, интереса на регионалном и прекограничном нивоу, Град Требиње својим положајем на осетљивој вишеграничној зони Републике Српске и Федерације БиХ, односно Босне

и Херцеговине, Црне Горе и Хрватске у оквиру Европске Уније, посебну пажњу треба да посвети овој димензији, како је то дефинисано у ППРС 2025. Та улога се састоји: (1) од унутар-регијског повезивања општина са градом на интересној основи, ради јачања њихових територијалних капацитета за економски, еколошки и социјални развој, (2) унапређења комуникације Требиња, као урбаног центра Источне Херцеговине, у смеру Вишеграда и даље према Западној Србији (преко Града Ужица), и (3) од крчења путева ка тзв. просторној интеграцији прекограничних регија, односно ка економској прекограничној кооперацији са локалним заједницама у Федерацији БиХ, Црној Гори и Хрватској, која треба да допринесе решавању низа заједничких интереса и проблема. На тај начин, биће омогућено повећање протока људи, роба и услуга уз истовремено отварање могућности за повећање економске ефикасности, сусретно планирање и реализацију заједничких пројеката (бизнис кооперација, планирање и изградња инфраструктуре, организација заједничког транспорта, заједничко унапређење пољопривреде, индустрије, енергетике, туризма, јавних служби, итд.).

Према решењима ППРС 2025 економско-статистичка регија Требиње-Фоча, која, поред ове две јединице локалне самоуправе (град и општина), обухвата и општине Берковићи, Билећа, Гацко, Љубиње, Невесиње, Источни Мостар, Калиновик, Ново Горажде, Чајниче са око 104.000 становника. Међу њима Град Требиње спада у развијене јединице локалне самоуправе, општина Фоча у средње развијене, док општине Источни Мостар, Невесиње и Берковићи спадају у неразвијене.

Положај Требиња у саобраћајној мрежи Републике Српске и/или Босне и Херцеговине је специфичан у смислу што има пограничну функцију према Републици Хрватској и Црној Гори. Требињу је у Просторном плану Републике Српске дата функција примарног регионалног центра, јер је популационо највећи град у регији и на шестом месту по величини у Републици Српској. Основне карактеристике Града Требиња су: (1) ограничени демографски ресурси, (б) недовољно добро искоришћени пољопривредни ресурси, (в) квалитетни, али шире недовољно афирмисани сви туристички ресурси и вредности, (г) квалитетно организовани хидро-енергетски капацитети, (д) недовољно валоризована и координисана сарадња са суседним афирмисаним туристичким дестинацијама Црне Горе (Херцег Нови) и Хрватске (Дубровник и Цавтат) и (ђ) предност близине будућег Јадранско-Јонског аутопута.

Имајући у виду све предности и недостатке регије Требиње-Фоча, могу да се препознају одређена акциона подручја будуће међурегионалне сарадње. Читава регија је готово физички подељена на северну и јужну област и слабо повезана, најпре услед морфологије рељефа и слабе инфраструктурне приступачности. Према Стратегији развоја Града Требиња, највећи потенцијал за међуопштинску сарадњу, укључујући и прекограничну сарадњу, имају пројекти мјере за остваривање циља фокусираног на развој туристичке понуде. Примарни центар регије (насељени урбани центар Требиње) налази

се на њеном крајњем јужном делу, на тремеђи (граница са Републиком Хрватском и Црном Гором), у близини планиране Јадранско-Јонске магистрале и потенцијално је јако саобраћајно чвориште, што чини изванредну предност јачањем саобраћајне повезаности и приступачности Требиња за туристе из правца Црне Горе и Хрватске. Планирани аеродром ће да буде важан елемент развоја туризма. На овом акционом туристичком подручју 2а (ППРС) туристички потенцијали су на простору јужног дела регије: повољни климатски услови, положај у близини снажних туристичких центара у Црној Гори и Хрватској, раскрсница путева регијског значаја, водни потенцијали, културно наслеђе и верски симболи као основ верског туризма. Слабост данас чини њихова неповезаност, недостатак координације туристичких програма и итинерера као и скромна туристичка инфраструктура. Умрежавање Града Требиња са туристичким просторима унутар РС/БИХ и ван, око заједничких туристичких програма и итинерера представља приоритет у регијском развоју овог подручја.

Туристичка привреда као фактор интеграције простора

У укупној привредној структури која има 476 предузетника у 2020. највеће је учешће занатских радњи (47%), затим угоститељских (23%) и трговинских радњи (19%), док је број аутопревозника и ауто школа око 10%. Евидентан је тренд пада броја угоститељских и трговачких радњи још од 2017. (-30% и -33%), док је пад занатских радњи регистрован од 2018. (-10%).

Табела 1: Привреда Града Требиња-структура предузетника 2014-2020.

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Трговачке радње	146	153	137	137	132	101	92
Угоститељске радње	122	139	155	155	153	103	109
Занатске радње	163	169	199	220	249	214	225
Аутопревозници и ауто школе	46	54	52	57	59	54	50
Остало	2	2	2	2	2	0	0
Предузетници-укупно	479	517	545	571	595	472	476

Извор: Одељење за туризам, пољопривреду и предузетништво Града Требиња.

Привреда Града Требиња позитивно је пословала у периоду 2016-2020, али су се под утицајем глобалне рецесије 2020. позитивни ефекти смањили и истакли неопходност спровођења структурних реформи у циљу привлачања инвестиција и стварања повољнијег амбијента за бржи развој предузетништва, пре свега у производном сектору.

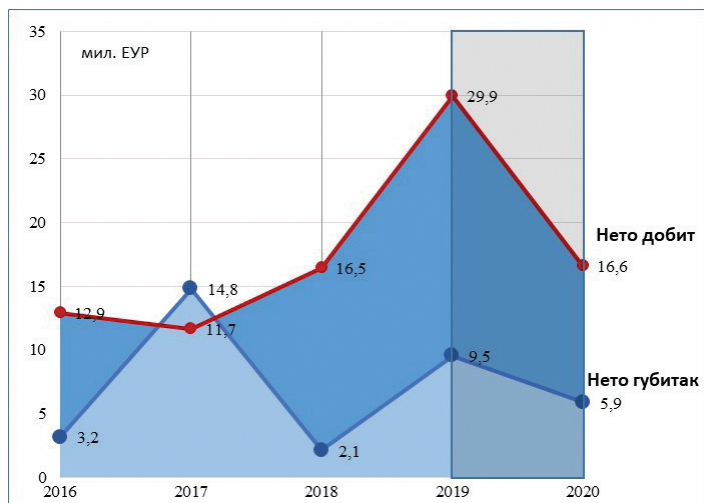
Табела 2: Основни показатељи пословања привреде Града Требиња 2016-2020. (мил. ЕУР)

	2016	2017	2018	2019	2020
Укупни приходи	411,0	371,3	465,9	463,0	450,1
Укупни расходи	401,2	371,9	449,0	438,9	436,6
Добит	12,9	11,7	16,5	29,9	16,6
Губитак	3,2	14,8	2,1	9,5	5,9
Обавезе	241,7	252,9	270,7	296,3	331,8
Потраживања	180,0	187,5	180,8	148,1	157,0
Просјечан број запослених	2.384	2.443	2.617	2.565	2.537
Просјечна бруто плата по запосленом	678	666	665	709	733

Извор: АПИФ.

Негативни утицај глобалне рецесије 2020. године, узроковане пандемијом COVID-19, одразио се на пад укупних прихода (са 463 мил. ЕУР на 450 мил. ЕУР), добит је скоро преполовљена (са 30 мил. ЕУР на 16,6 мил. ЕУР), укупне обавезе привреде су порасле за 35,5 мил. ЕУР (са 295,3 мил. ЕУР на 331,8 мил. ЕУР), укупна потраживања су порасла за 9 мил. ЕУР (са 148 мил. ЕУР на 157 мил. ЕУР).

Графикон 1: Тренд нето добити и нето губитака привреде Града Требиња 2016-2020.

Извор: АПИФ.

Привреда Града Требиња је константно у периоду 2016-2020. остварила нето добит, осим у 2017. када је нето-губитак био нешто већи од нето-добити (негативан финансијски резултат од 3,1 мил. ЕУР). Највећи позитиван финансијски резултат остварен је 2019. од 20 мил. ЕУР. Глобална рецесија је

2020. преполовила позитivan финансијски резултат на 10,7 мил. ЕУР (већи је пад нето добити са 30 мил. ЕУР на 16,6 мил. ЕУР од смањења нето губитака са 9,5 мил. ЕУР на 5,9 мил. ЕУР). У 2020. у структури броја предузећа највише је било запослено у сектору трговине (24,4%), грађевинарства (14,3%), прерађивачке индустрије (13%) и стручне, научне и техничке дјелатности (9,2%); у структури броја запослених у секторима: производња и снабдјевање електричном енергијом, гасом, паром и климатизација (27,4%), трговине (18,2%), прерађивачке индустрије (14,6%) и здравствене заштите и социјални рад (12,2%); у структури укупног прихода 66,7% остварује сектор производња и снабдјевање електричном енергијом, гасом, паром и климатизација, 15,8% трговина, 6,7% грађевинарство и 4,15% прерађивачка индустрија. У периоду 2016-20. сектор хотелијерства и угоститељства има годишњи раст запослености од 10% (укупно 46,8%), зарада 5,5% (23,7%), добит је скоро удвостручена (97,2%). (Документациона основа ППГ Требиње, 2022.)

Укупан смештајни капацитет у Требињу, према службеним подацима Туристичке организације Града, 2018. износио је 1.753 кревета. У поређењу са 2009. годином, видљив је готово четвороструки пораст капацитета, односно, годишња стопа раста од 32%. Хотелски смештај заузима скоро две трећине од укупног смештајног капацитета, док је по уделу категорија смештаја „остало» са 22% капацитета на другом месту. Приватни смештај је тек у 2018. години, након промене модела праћења од стране ТО Требиње, порастао на укупно 202 кревета, што чини 12% укупног смештајног капацитета према службеној статистици. У 2009. години сви хотелски капацитети били су категорисани са 3 звездице, док је кроз десетогодишње раздобље видљива диверзификација и унапређење квалитета капацитета с обзиром на растући удео хотелског капацитета категорисаног са 4 и 5 звездица. Смештајни капацитети у Требињу бележе снажну стопу раста, са средњим нивоом квалитета. У Требињу је у 2018. години забележено укупно 60.356 долазака и 93.930 ноћења. У поређењу са 2009. годином доласци су порасли 6 пута, а ноћења 4,5 пута. Просечна дужина боравка гостију смањена је са 2 ноћи на 1,3 ноћи у 2016. години. У 2018. години просечна дужина боравка износи 1,6 ноћи, те указује на недостатак садржаја који би на дуже време задржали госте, односно, упућује на закључак како је Требиње углавном транзитна дестинација за организоване групе гостију на пропутовању. Међутим, у раздобљу од 2009. до 2018. године видљива је значајна промена у структури гостију Требиња. У 2009. години 65% укупних ноћења остварили су домаћи гости, док је у 2018. години удео страних гостију порастао на 68%, од укупног раста броја ноћења који је износио 74.138, страна ноћења произвела су 77% раста, а остатак од 23% домаћи гости. (Стратегија развоја туризма Града Требиња 2020-2030)

Посматрано шире, регионално, суседне туристичке дестинације бележе сличан тренд повећања броја туриста и ноћења до 2020. и почетка пандемије. Дубровачко-неретванска жупанија је 2017. године имала 1.916.511 долазака, да би већ 2018. забележила скок од близу 8% и премашила 2 милиона посетилаца (2.063.973). У структури доминирају инострани гости (1.942.124) у односу

на домаће (121.849). Број ноћење је виши за 4% (8.332.457, 2017. године, тј. 8.661.658), а удео домаћих туриста многоструко мањи у односу на иностране (485.000, према 8.176.650). И у 2019. години раст је настављен по сличним процентним стопама (2.285.774 туриста, 8.974.200 ноћења), односно повећања од 10% и 3,5% када су ноћења у питању). Просечна дужина боравка посетилаца је око 4 ноћи. Драматичан пад промета се бележи у 2020, са назнакама опоравка 2021, али и даље на значајно нижој разини. (2020. свега 482.392 посетилаца и 2.878.257 ноћења, као и 1.009.826 гостију 2021. са 5.247.338 ноћења). Када је у питању Херцег Нови и праћење промена у броју гостију, уочава се константно повећање. У 2018. години укупан број посетилаца је био 313.985 (домаћи свега 14.615, страни 299.370), а број ноћења 2.741.239 (домаћи 145.868, из иностранства 2.595.371). дужина боравка од готово 9 дана говори о сезонском карактеру туризма у овој општини, везаној за летње месеце и боравак ради коришћења годишњих одмора. Катастрофални пад туристичке привреде 2020. године условљен пандемијом, огледан је у укупном броју посетилаца испод 60.000 (59.089), смањеном разликом између броја страних и домаћих туриста (47.821, наспрам, 11.268), те проведених 563.983 ноћи на дестинацији (457.214 иностраних и 106.769 домаћих), просечно 9,5. Иако нема доступних званичних података, процењује се да је током 2021. ситуација стабилизована на 80% укупног броја долазака и преноћишта из 2019. године.

Сарадња Требиња и Дубровачког и Херцеговског приморја се одвија на коректном нивоу, док је флукуација туриста и посетилаца углавном спонтана. Локално становништво се опредељује за излетнички туризам. Посета знаменитостима, плажама или догађајима опредељује туристе из правца херцеговине ка приморју, док је у обрнутом смеру мотивација делом слична (знаменитости), али такође и усмерена на атракције новијег датума (Град сунца), традиционалну кухињу, квалитетну природну средину и др. Последњих година постоји и тенденција да посетиоци буду смештени у Требињу (јефтинији смештај и остале услуге, добар положај који нуди широк избор туристичких атракција у близини), а дневно одлазе ка мору уз једноставну могућност промене места и амбијента. Ово доводи и до повећане потражње за некретнинама у самом градском насељу Требиње и, последично, до скока цена некретнина. Очекивана изградња аеродрома (у близини Града сунца), може да значајно повећа доступност периферно лоцираном југу Херцеговине и додатно повећа број потенцијалних посетилаца.

Планска перспектива развоја туристичке привреде

Укупни развој у највећој мери ће да зависи од капацитета техничке инфраструктуре, како за развој туризма, пољопривреде, индустрије, енергетика, тако и за повезивање ове регије интра-регијски и интер-регијски. Од техничких система од посебног значаја који су у надлежности локалне самоуправе су: изградња локалних путева (у сарадњи са Републиком Српском), изградња каналске мреже за наводњавање и одводњавање Поповог и других крашких поља (могућа подршка европских фондова), увођење гасне

мреже у мрежу мањих насеља (у сарадњи са РС), и унапређење сакупљања, селектовања и депоновања чврстог отпада преко регијског система (према републичком програму). Изградња локалних путева је од посебног значаја за развој руралног дела регије и повезивања сеоских насеља са радним зонама у урбаним центрима и њиховим зонама утицаја. Са становишта надлежности Републике путеви вишег ранга ће да се реализују према републичком програму. На положају раскрснице путева Београд – Дубровник – Херцег Нови – Подгорица – Сарајево, овај простор захтева посебну пажњу и приоритет је код реализације решења републичких развојних стратегија. Код тога повезивање Требиња са Фочом као другим полом исте планске регије, уз даљи наставак у правцу Вишеграда и повезивања са Србијом, подразумева планирање таквог типа саобраћанице која ће омогућити етапно повећавати повезивање и обострану приступачност. Нарочит значај и пажљиво испитивање захтева будући Јадранско-Јонски аутопут ради позиционирања Требиња и регије Требиње-Фоча у ширем окружењу према Црној Гори, Хрватској и даље.

Путеви ка Требињу из правца Столца и Љубиња, затим од Тјентишта преко Фоче и из правца Никшића имају интрарегијски карактер уз неопходну рехабилитацију и модернизацију. Уз ово се истиче неопходност даљег развоја мреже телекомуникација и снабдевања гасом (РС програм). Осим тога, од посебног друштвеног значаја је и развој и рационализација социјалне инфраструктуре уз неопходност веће приступачности за све становнике овог подручја. Мали број становника са тенденцијом даљег опадања захтева рационализацију мреже јавних служби, пре свега образовања, а потом здравства и социјалног старања.

Осим претходно наведених акционих подручја, према потребама и реалним могућностима, могуће је формирање и других. Посебно се ово односи на нове пословно-индустријске зоне више додатне вредности (економска зона «Ново Требиње», «Град Сунца», «Алексина међа» и др). Према Стратегији развоја Града Требиња 2018-27. требињска привреда се дуги низ година ослањала на два главна сектора, производњу електричне енергије и прерађивачку индустрију (металопрерађивачку и текстилну). Предузећа из ових области била су главни носиоци привредног развоја Источне Херцеговине. У ситуацији када су потребе развоја Града Требиња и Источне Херцеговине нарасле до критичне тачке, инвестиције у нове, технолошки напредне индустријске гране се јављају као неопходност. Утолико регија Требиње-Фоча треба да припреми стратешки концепт индустријско-технолошког парка са дистрибутивним и логистичким центром у близини планираног аеродрома. Осим тога потенцијал за међуопштинску сарадњу унутар регије Требиње-Фоча налази се и у области културе и спорта, повезано са туристичком понудом.

Коначно, пуна валоризација географског положаја Требиња у саобраћајној мрежи Републике Српске и/или Босни и Херцеговини, као и природних и

антропогенних туристичких вредности претпоставка је **одрживом туризму**, са усмерењем на:

- транзитни туризам;
- градски туризам;
- манифестациони туризам;
- риболовни туризам;
- верски туризам;
- екотуризам;
- рурални туризам;
- сеоски туризам;
- спортско-авантуристички туризам;
- омладински туризам;
- културни туризам.

На основу тога, очекивани резултати развоја туризма на простору ПП Града Требиња везани су за побољшање конкурентности туризма; повећање девизног прилива од туризма и комплементарних делатности; унапређење туристичког промета, као и пораст броја запослених у туризму и комплементарним делатностима. Туризам на простору Града Требиња треба и да: подстиче развој позитивног имиџа на тржишту; унапреди мониторинг и одрживо коришћење природних и антропогенних туристичких вредности (одрживи туристички ресурси); побољша укупан квалитет живота становништва и обезбеди заштиту туристичких потрошача.

Просторно-функционална структура предложена у нацрту Просторног плана Града Требиња за развој туризма обухвата:

- туристичке кластере, као ресурсну основу и основна подручја туристичког развоја; просторно-функционалне целине обједињене туристичке понуде са целим туристичким дестинацијама сродних карактеристика и сегментима кружних и линеарних туристичких праваца и секундарним туристичким просторима; засновани су на економском искуству и концентрацији ресурса; на глобалном туристичком тржишту уместо конкуренције појединачних туристичких понуђача доминирају туристички кластери; пракса је показала предност кластера у односу на појединачне наступе.
- туристичке просторе – делови туристичких кластера са touring правцима (туристичке туре и транзитни туризам), дестинацијама и местима за одмор; према ресурсима деле се на примарне туристичке просторе који обухватају површинске целине туристичких дестинација, кружне и линеарне међународне и националне путне правце и концентрисана/тачкаста места међународног и националног значаја и остале (градско насеље Требиње), секундарне туристичке просторе и места претежно регионалног значаја (руралне средине).

У предуслове за ефикасно обављање припадајућих задатака у области европских интеграција спада систематско праћење просторних појава и

процеса унутар регија– праћење индикатора и формирање заједничке базе података о просторном развоју на регијском нивоу, као и њихово усаглашавање са методологијом и базом података у европској статистици. За ово је веома важан инструмент планирање на регијском нивоу (стратегије, просторни планови, економски пројекти) што би омогућило детаљно сагледавање развојних проблема и потенцијала, те допринело дефинисању конкретних планских акција за више граничних општина на територији Републике Српске са граничним општинама Црне Горе и Хрватске.

У циљу систематског праћења регијски развој града Требиња, односно регије Требиње-Фоча, потребно је у градски и општински систем Града Требиња и општина регије увести систем индикатора којима би се мерили кључни процеси од којих зависи регијски развој и прекогранична сарадња:

- број прекограничних пројеката у приграничном појасу регије Требиње;
- проценат општина које су укључене у реализацију пројеката прекограничне сарадње у регији Требиње-Фоча;
- број покренутих прекограничних иницијатива.

Концепт праћења имплементације планског развоја могуће је остварити према предлогу из Стратегије развоја Града Требиња 2018-2027. Основну оперативну улогу у координацији имплементације имаће Јединица за управљање развојем, која би обухватила и тему регијског развоја Града Требиња. Уз ову јединицу посебне задатке би добиле и други органи градске управе као и јавна предузећа и институције попут Агенције за развој МСП, Аграрни фонд и Туристичка организација, све у сарадњи са органима и организацијама општине Фоча и другим општинама на територији регије Требиње –Фоча. У вршењу послова, анализа и закључивања о пројектима које повезују више јединица локалне самоуправе укључиће се и стручна лица из Републике Српске, а по потреби и шире. Одлуке доносе органи Града и појединих општина укључених у предлог пројеката.

У циљу **умрежавања туризма** са другим секторима потребно је:

- развити и успоставити посебан систем управљања простором у туризму;
- израдити и применити стратегију културног туризма;
- укључити робне марке пољопривредних производа и формирати систем туристичких продавница;
- унапредити сарадњу са јавним и невладиним организацијама повезаним са туризмом;
- ускладити регулисање трговине и других служби с обзиром на интересе и приоритете туристички активних дестинација.

За унапређења организације, управљања и подстицања развоја туризма потребно је:

- успоставити и представити визију туризма;
- успоставити реалне локалне и регионалне визије, концепте и програме развоја туризма;
- успоставити јединствену туристичку статистику и систем праћења утицаја туризма на економију Републике Српске и/или Босне и Херцеговине;
- обезбедити систем подстицаја за инвестиције у туризам на јединствен начин за домаће и иностране инвеститоре;
- успоставити јединствени и целокупан систем контроле квалитета у туризму;
- спровести приватизацију уз нагласак на развој, а мање на приход;
- обликовати регулативу туризма Републике Српске и/или Босне и Херцеговине на основу европских стандарда (искустава) и имплементирати је на простор Града Требиња.

Коначно, развој туризма на простору Града Требиња треба да се ослања на **три системска нивоа**:

- националном;
- регионалном (МТО);
- градском.

Субординација и синхронизација активности сва три нивоа би требало да синергетски допринесе значајнијем унапређењу овог сектора, а последично унапреди развој читавог подручја Града Требиња. На основу тога, једна од развојних шанси подручја које је обухваћено ПП Града Требиња јесте развој **одрживог туризма**, који подразумева развој туристичке привреде у складу са капацитетима животне средине. Са једне стране, циљ овакве концепције јесте упознавање великог броја посетилаца са туристичким вредностима подручја и активирање осталих комплементарних делатности које би омогућиле развој туризма или би биле његова последица (сточарство, шумарство, производња здраве хране, пића), док би са друге, ове активности биле организоване на начин да не угрозе еколошку равнотежу и биодиверзитет. Сви облици туризма на простору Града Требиња требало би да делују усаглашено, односно да потенцијални корисници комбинују неколико видова туризма. Јединство садржаја јесте регионалног карактера и подразумева постојање заједничких итинерера са суседним општинама и градовима Старохерцеговачке регионалне целине (МТО). Организација туризма захтева укључивање конвенционалне и традиционалне производње у јединствен привредни систем чиме би се омогућила већа запосленост локалног становништва, повећање конкурентности и успорио демографски губитак у појединим деловима Града Требиња. Основно полазиште јесте зановано на активирању свих потенцијала планског подручја на начин да се корисник најпре информира о предностима и туристичким вредностима

овог простора, организовано или индивидуално комфортно доведе до туристичке дестинације, смести у квалитетним објектима, садржајно проведе време боравка и поново врати. Неопходност едукације градске управе и локалне заједнице о улози и значају туризма, маркетиншки пробој на европско тржиште, повећајне саобраћајне доступности осавремењивањем саобраћајне мреже и квалитетани смештајни објекти предуслови су реализацији ове концепције. (Документациона основа ППГ Требиње, 2022.)

Предвиђена организација и интегрисање туристичке понуде Града Требиња са туристичким зонама у окружењу (МТО Старохерцеговачке регионалне целине), као и њихово повезивање кружним кретањем туриста и излетника омогући ће развој препознатљивог туристичког производа. Осим тога, потребна је заштита најатрактивније и потенцијално најкомерцијалније туристичке локалитете на простору Града Требиња, у првом реду долинских простора и акваторија, уз усмеравање и контролу коришћења, изградње и уређења, као и повећање смештајних капацитета активирањем јавног и приватног сектора. Од значаја за развој препознатљиве туристичке понуде јесте идентификација аутентичних руралних етноцелина и духовних обичаја (верски празници, сабори, друге светковине, сајмови и такмичења) различитих ентитета и њихових традиционалних кухиња.

Имајући у виду тренутно стање туризма на простору Града Требиња и могућности за његов развој дефинисана су **стратешка опредељења**:

- формирати заједничку туристичку понуду која би објединила разне туристичке садржаје на простору Града Требиња;
- искористити стратешку локацију и близину глобално признатих дестинација као што су Дубровник и Котор;
- извршити повезивање туристичких капацитета на простору Града Требиња;
- заједно са суседним општинама и градовима (МТО) конкурисати за европске пројекте у области туризма;
- реално утврдити домете појединих туристичких дестинација и рангирати приоритете реализације предвиђених развојних пројеката;
- препознати потенцијал за развој нових пројеката и производа у области туризма;
- проширити асортима постојећих и развој нових туристичких производа;
- успоставити интерсекторске односе – култура, образовање, трговина, спорт, саобраћај, привреда и економија;
- преоријентисати транзитни туризам у друге видове туризма јачањем туристичких капацитета;
- унапредити стање комуналних система и изградити нове капацитете;
- мултидисциплинарно спровести едукацију стручних кадрова и локалног становништва у складу са принципима одрживог развоја туризма;

- квантитативно и квалитативно побољшати стање смештајних капацитета уз значајан удео приватних рецептивних објеката;
- остварити консензус јавног и приватног сектора о потреби успостављања нове организационе структуре; повећати број запослених у делатностима за пружање смештаја, припреме хране, хотелијерства и угоститељства; оперативно спровести реконструкцију организационе структуре те задати нове одговорности запосленима; успоставити јасан модел евалуације рада запослених и спроводити евалуацију; проводити едукације и тренинге на подручјима с највећим недостатком капацитета);
- унапредити међусобну комуникацију између учесника у туризму;
- дефинисати делове територије у којима се одвијају поједини облици туризма;
- обновити традиционална села који би били окосница руралног туризма;
- унапредити маркетинг кроз пројекте, промотивне и информационе програме и рекламне кампање;
- конституисати институционалне оквире ради увида у надлежности појединих активности у простору везаних за туризам и комплементарне делатности;
- санирати еколошки угрожена подручја. (Документациона основа ППГ Требиње, 2022.)

Развијање основних туристичких ресурса и инфраструктуре—стварање конкурентне регионалне туристичке понуде (МТО) захтева комбинацију инвестирања од стране јавног и приватног сектора, као и комбинацију инвестирања од стране јавног и приватног сектора и координацију услуга превоза, смештаја, туристичких атракција, манифестација, активности и пружања информација. Координирањем ових ресурса и активности, простор Града Требиња настоји да оптимизује потенцијале туристичког сектора за остварење економске добити. Стварање и промовисање регионалног туристичког брэнда подразумева јасно дефинисање, интеграцију понуде и накнадно промовисање на оним тржиштима која нуде највећи успех у периоду имплементације просторног плана (нпр. атрактивна винска регија и херцеговачка кућа).

Озбиљно бављење туризмом не познаје административне границе. Због тога је потребна координација и заједничко деловање суседних општина и градова, те третирање простора као **јединственог природног система** (интерно) и као **дела ширег природног и антропогеног подручја** (екстерно). Планска концепција развоја туризма на простору Града Требиња мора бити оријентисана на каузалну-системску повезаност простора, односно позиционирање туризма на начин да се веже на свеукупну туристичку понуду Старохерцеговачке регионалне целине (општине Чајниче, Србиње, Требиње, Љубиње, Билећа, Гацко, Невесиње, Калиновик, Горажде), кроз **међуопштинску туристичку организацију** (МТО; Стратегија развоја

туризма Републике Српске за период 2011–2020. године), али и кроз сарадњу са туристичком понудом Херцеговачко-неретванског кантона (Федерација Босне и Херцеговине), Дубровачког и Црногорског приморја (осигурати средства за ангажман туристичке агенције на том простору, формирати туристичке кампање на том простору).

Summary

Tourism knows no administrative boundaries. Therefore, coordination and joint action of neighboring municipalities and cities is needed, as well as the treatment of space as a single natural system (internally) and as part of a wider natural and anthropogenic area (externally). The planned concept of tourism development in the City of Trebinje must be oriented to the causal-systemic connection of space, ie positioning tourism in a way that connects to the overall tourist offer of the Stara Hercegovina regional unit (municipalities Čajniče, Srbinje, Trebinje, Ljubinje, Bileća, Gacko, Nevesinje, Kalinovik, Goražde), through the inter-municipal tourist organization (MTO; Tourism Development Strategy of the Republic of Srpska for the period 2011-2020), but also through cooperation with the tourist offer of the Hercegovina-Neretva Canton (Federation of Bosnia and Herzegovina), Dubrovnik and Montenegrin coast provide funds for the engagement of a travel agency in that area, form tourist campaigns in that area).

Литература

1. „Документациона основа – Просторни план Града Требиње“, Требиње, 2022.
2. „Истраживање о доласцима и ноћењима туриста“, 2018. година, Црна Гора, Управа за статистику, Саопштење број: 34 Подгорица, 2019.
3. “Стратегија развоја Града Требиња 2018-2027”, ЕДА, Бања Лука, 2017.
4. “Стратегија развоја туризма града Требиње 2020-2030”, Horwath NTL, 2020.
5. <https://visitdubrovnik.hr/hr/o-nama/statistika>